

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

«Соціальні норми менеджерів освіти

в процесі прийняття управлінських рішень»

Шаумян Олени Геворківни, що подане на здобуття наукового ступеня

кандидат психологічних наук зі спеціальності

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Дисертаційне дослідження О. Г. Шаумян присвячене актуальному, але недостатньо вивченому питанню про взаємовплив соціальних норм освітніх менеджерів і прийняття управлінських рішень. Наукове дослідження поєднує теоретичний аналіз сучасного стану проблеми, огляд накопичених даних у психології, соціології й менеджменті, а також власне експериментальне дослідження.

Актуальність дослідження соціальних норм менеджерів освіти пов'язана із фундаментальним значенням цінностей, прийняттям соціально важливих рішень в умовах суспільних змін, вибором орієнтувань гармонійного розвитку і зумовлена необхідністю глибшого розуміння специфіки й психологічного значення даного феномену, його ролі у професійній та повсякденній активності життєдіяльності особистості.

У науковій вітчизняній літературі, англійській, польській останніми десятиріччями відстежується активне зростання інтересу до різних аспектів прояву соціальних норм менеджерів. Проте аспект професійної діяльності управлінців освіти залишається поза увагою дослідників. Також визначена кореляція між показниками: схильність до подолання соціальних норм, етичний рівень, рівень соціальної ізоляції та самоконтроль.

У **першому розділі** дисертації представлено теоретичний аналіз проблеми дослідження, де автор зосереджує увагу на ключових поняттях: «культура управління», «соціальна норма», «цінності особистості», «ціннісні орієнтації», «соціалізація», «соціальні норми поведінки», «об'єктивна поведінка» та «суб'єктивна поведінка». Розглянуто різні підходи до вивчення

соціальних норм і їх прояву в менеджерів освіти. Розкрито сучасні наукові уявлення про психологічну природу нормативно-ціннісного ставлення та умови його виявлення у процесі освітньої діяльності менеджерів.

Особливої уваги заслуговує ретроспективний аналіз досліджень вчених, які вивчали питання етичності, моральності, відповідальності керівника (Л. Орбан-Лембрик, С. Рубінштейн, О. Скібіцький, Л. Карамушка, Н. Ануфрієва та ін.). Зазначений науковий підхід вітчизняних науковців дозволяє суттєво просунутись у розумінні механізмів впливу психологічних чинників (неетична поведінка керівника, самозміна, моральність керівника, вимоги до прийняття управлінських рішень, задоволеність працею, свобода особистості керівника, самодостатність, ефективність управління) на прояв соціальних норм у менеджерів освіти в процесі прийняття управлінських рішень.

Другий розділ присвячений обґрунтуванню принципів організації психологічного експерименту та аналізу результатів констатувального експерименту. Аналіз результатів здійснюється дисертанткою багатопланово, у декількох ракурсах, у відповідності з етапами експериментального дослідження.

Заслуговує уваги побудова плану експериментального дослідження особистості керівника освітньої організації. У процесі дослідження були виділені такі основні завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз досліджень соціальних норм у менеджерів освіти та обґрунтувати змістово-смісловий контекст формування нормативно-ціннісного ставлення до управлінської діяльності як основної психологічної тенденції розвитку особистості.

2. Виявити показники соціальних норм прийняття рішень та здійснити порівняльний аналіз прояву нормативно-ціннісного ставлення у студентів – майбутніх менеджерів, менеджерів освіти зі стажем роботи до 5 років та менеджерів освіти зі стажем роботи більше 5 років.

3. Вивчити особливості впливу соціальних норм на менеджерів освіти слов'янської ментальності у рамках крос-культурного дослідження (на прикладі

української й польської вибірок) як механізмів розвитку нормативно-ціннісного ставлення особистості в процесі прийняття управлінських рішень.

4. Розробити та апробувати соціально-психологічний тренінг, спрямований на гармонізацію нормативно-ціннісного ставлення у студентів – майбутніх менеджерів, менеджерів освіти зі стажем роботи до 5 років та менеджерів освіти зі стажем роботи більше 5 років.

У практичній частині роботи Шаумян О. Г. чітко обґрунтувала структуру та організаційні особливості проведення експериментального дослідження, застосування експериментального плану конкретних діагностичних методик.

Для вирішення поставлених завдань та перевірки висунутих гіпотез дослідження О. Г. Шаумян задіяла такі методи: теоретичні (аналіз наукової, філософської, соціологічної, культурологічної, етичної, психологічної, педагогічної та управлінської літератури з проблеми дослідження; систематизація наукових літературних джерел; порівняння та узагальнення даних); емпіричні (тестування, у тому числі опитувальники та спостереження; індивідуальні та групові бесіди); конструювання психологічних завдань, проблемних ситуацій; констатувальний та формувальний експерименти; активні соціально-психологічні методи навчання; методи статистичної обробки даних.

Математичне опрацювання отриманих даних здійснювалось шляхом застосування комп'ютерних програм з використанням пакетів «Excel», «Statistika for Windows 98».

Вагомим досягненням дисертаційного дослідження О. Г. Шаумян є визначення міри впливу мотиваційних тенденцій «надія на успіх» та «боязнь невдачі» на майбутніх та працюючих менеджерів; встановлення провідних цінностей особистості керівника за нормативними ідеалами та індивідуальними пріоритетами.

Також дисертанткою було визначено позитивний прямий вплив дії соціальних норм на цінності особистості на рівні нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів, а саме на типи цінностей: «самотійність»,

«стимуляція», «гедонізм», «досягнення» та «влада»; з'ясовано прямий вплив дії соціальних норм на складові самоактуалізації за рівнями управління і в цілому.

Має наукову цінність аналіз інших напрямів впливу на особистість менеджера (схильності до подолання соціальних норм, етичного рівня, соціальної ізоляваності, самоконтролю, мотиваційних тенденцій «прагнення до людей» та «страх бути неприйнятним»).

Окрім цього варто відзначити, що крос-культурне дослідження засвідчило, що за більшістю методик були виявлені несуттєві відмінності у показниках менеджерів освіти слов'янської ментальності.

У **третьому розділі** подано результати формувального експерименту. Дисертантка розробила програму формування в управлінця позитивного ставлення до соціальних норм щодо організації прийняття рішень, спрямовану на гармонізацію нормативно-ціннісного ставлення у студентів – майбутніх менеджерів, менеджерів освіти зі стажем роботи до 5 років та менеджерів освіти зі стажем роботи більше 5 років.

Слід підкреслити чітко продуману реалізацію експериментального дослідження, що виявляється в обґрунтованості вибору експериментального плану, адекватності підбору стандартизованого психодіагностичного інструментарію, який цілісно охоплює відповідні ключові психологічні конструкти та взаємовідношення між ними, що закладено в змісті гіпотези.

Варто відмітити тенденцію взаємозалежності між рівнем прояву соціальних норм особистості управлінця в процесі прийняття рішень та рівнем активного прагнення до самореалізації. З'ясовано якісну зміну динаміки суб'єктивної оцінки професійного функціонального стану у керівників. Виявлено рефлексію, що набула окреслених позитивних змін – підвищення рівня самосприйняття, відповідальності за власні дії і вчинки, які впливають на результативність рішень та продуктивність виконуваної роботи.

Виявлені суттєві зміни щодо позитивного прояву соціальних норм у майбутніх та працюючих менеджерів (прагнення до більш високого рівня духовності, покращення ставлення до розкриття своїх можливостей і

відкритості до можливостей підлеглих, підвищення рівня самоконтролю у напрямі відстоювання лідерських позицій, намагання виконувати соціальні вимоги, прогнозування та розбудова програми власних дій, розвиток самовідповідальності, креативності, автономності та спонтанності).

Окрім цього, О. Г. Шаумян запропонувала рекомендації майбутнім та працюючим менеджерам, які стосуються формування позитивного нормативно-ціннісного ставлення до професійної діяльності управлінця.

Охоплена дослідженням вибірка є репрезентативною. Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечено методологічною обґрунтованістю вихідних засад дослідження, відповідністю використаних у роботі методів меті і завданням. Об'єкт, гіпотези, завдання дослідження окреслені чітко, що дало можливість досягнути мети роботи.

Отримані автором результати підтвердили висунуті гіпотези та довели продуктивність концептуальних положень дисертаційного дослідження.

Здійснено теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми формування та розвитку соціальних норм, розкрито його психологічну природу та особливості, обґрунтовано психологічні передумови й умови прояву соціальних норм у менеджерів освіти.

Обґрунтовано психологічні особливості та специфіку проявів соціальних норм менеджерів освіти в процесі прийняття управлінських рішень.

Розроблено схему функціонування соціальних норм щодо розвитку особистості менеджера освіти в процесі прийняття рішень, комплексну програму психологічного супроводу формування нормативно-ціннісного ставлення майбутнього менеджера освіти до професійної діяльності, виявлено суттєві критерії та показники прояву соціальних норм у процесі прийняття рішень у менеджерів освіти та майбутніх менеджерів.

Зазначено, що на потенційну ефективність рішень у менеджерів освіти впливає взаємозв'язок двох критеріїв – об'єктивна якість рішення й прийняття його стосовно тих, хто буде виконувати.

Характеризуючи наукову новизну дисертаційного дослідження О. Г. Шаумян, ще раз відмітимо результати, які представлено у дисертації вперше: визначено, що соціальна норма – це офіційні й неофіційні стандарти, правила поведінки, вимоги, побажання, очікування в рамках соціальної дії для досягнення особистих цілей, що підпорядковані суспільним цілям відповідно до цінностей певної культури і формування єдності суспільства (організації). Виявлено функціональний зв'язок соціальних норм, цінностей та аспектів самоактуалізації особистості, що у цілісному взаємозв'язку слугують основою більш високого рівня гармонійного розвитку менеджера. Обґрунтовано їх як механізми активізації процесу позитивного прояву соціальних норм. Експериментальним шляхом встановлено схильність щодо подолання негативних проявів соціальних норм та формування позитивного нормативно-ціннісного ставлення у менеджерів освіти. Окреслено специфіку особистісних проявів соціальних норм менеджерів у контексті гармонізації особистості. У процесі емпіричного дослідження поглиблено та уточнено особливості формування соціальних норм у студентів – майбутніх менеджерів, менеджерів освіти зі стажем роботи до 5 років та менеджерів освіти зі стажем роботи більше 5 років; методику діагностики соціальних норм у менеджерів освіти, змістовно-смісловий контекст понять «соціальні норми», «соціальні норми менеджера» та «прийняття управлінських рішень» у освітній діяльності, «культура управління» та «соціальні норми поведінки», «об'єктивна поведінка» та «суб'єктивна поведінка» менеджера.

Теоретичне значення результатів дослідження О. Г. Шаумян пов'язано з:

- 1) подальшим розвитком методичних підходів до дослідження соціальних норм менеджерів освіти в процесі прийняття управлінських рішень;
- 2) розкриттям впливу психологічних особливостей соціальних норм та цінностей на прийняття та реалізацію рішень управлінцями;
- 3) встановленням специфіки впливу соціальних норм особистості керівника на прийняття і результативність управлінських рішень;

4) формуванням позитивного нормативно-ціннісного ставлення у керівників освітніх організацій, що зумовлює ефективну управлінську діяльність, особливо у менеджерів різних рівнів управління.

Практична значущість дослідження ґрунтується на результатах дослідження, які довели специфіку взаємовпливу соціальних норм менеджерів освіти на прийняття управлінських рішень, взаємовпливу соціальних норм і цінностей особистості, на характер дотримання соціальних норм, на сприянні власному духовному розвитку особистості. Отримані дані, а також комплекс психодіагностичних методик, засобів, прийомів, що застосовуються у дисертації, можуть бути використані як у оптимізації та вдосконаленні особистості управлінця, самовихованні, саморозвитку та самореалізації, так і практичними психологами, менеджерами освіти різних рівнів управління, викладачами у процесі практичної підготовки студентів – майбутніх менеджерів освіти.

Не дивлячись на високий науковий рівень дисертаційного дослідження стосовно певних аспектів роботи, слід зробити деякі **зауваження**:

1. У своєму дослідженні Ви наполягаєте на необхідності розгляду соціальної норми як феномену, що має дуальний характер. Обґрунтуйте подвійність даного психологічного явища.

2. У дослідженні було статистично достовірно доведено зв'язок між позитивним прямим впливом дії соціальних норм на цінності особистості на рівні нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів в цілому, і за рівнями управління. У зв'язку з цим виникає питання чи можна, розвиваючи позитивний вплив соціальних норм на цінності особистості, підвищувати показник «чистої надії»?

3. У п'ятому блоці експериментального дослідження Ви подаєте результати крос-культурного дослідження менеджерів освіти слов'янської ментальності щодо з'ясування впливу соціальних норм у процесі прийняття управлінських рішень. Що спонукало до такого розширення вивчення проблеми прояву соціальних норм? Як Ви оцінюєте отримані результати?

Зроблені зауваження не ставлять під сумнів результати і висновки О. Г. Шаумян і можуть бути орієнтирами у продовженні вивчення запропонованої проблеми.

Рівень обґрунтованості наукових положень і висновків, їх доведеність і новизна, особистий внесок дисертантки у розробку даної проблематики дозволяють визнати, що дисертація Шаумян Олени Геворківни: «Соціальні норми менеджерів освіти в процесі прийняття управлінських рішень» є актуальним, самостійним й закінченим науково-кваліфікаційним дослідженням, що відповідає науковій спеціальності: 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Автореферат дисертації у повному обсязі відповідає тексту дисертації, розкриває її основні положення, логіку дослідження і висновки.

Основний зміст дисертаційного дослідження О. Г. Шаумян доволі повно відображено у наукових публікаціях автора, у тому числі: у статтях, тезах наукових конференцій.

Таким чином, дисертація на тему: «Соціальні норми менеджерів освіти в процесі прийняття управлінських рішень» Шаумян Олени Геворківни відповідає вимогам, що висуваються до робіт такого рівня Департаментом роботи з персоналом та керівними кадрами МОН України до кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидат психологічних наук зі спеціальності: 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології й
освітнього менеджменту
Херсонського державного університету

I. С. Попович

Підпис Поповича І. С. засвідчую:

«14» червня 2016 р.

Наказом
Людмила
В. Воробітєва